

**Ж. БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ КР
УИАНЫН Ч.АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ
Д. 10.09.395**

Ведомстволор аралык диссертациялык кецеш

**Кол жазма укугунда УДК:894.341 (575.2)
(043.3)**

АНДАШЕВ ДИЛДЕБЕК БЕКТУРСУНОВИЧ

**ШҮКҮРБЕК БЕЙШЕНАЛИЕВДИН ЧЫГАРМАЧЫЛЫК
ЭВОЛЮЦИЯСЫ**

Адистиги: 10.01.01 — кыргыз адабияты

**Филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип
алуу үчүн жазылган диссертациянын**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т Ы

БШЙКЕК-2010

Диссертациялык иш КР УИАнын Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун кыргыз адабияты бөлүмүндө аткарылды.

Илимий жетекчи: **филология илимдеринин доктору, профессор Л.Үкүбаева**

Расмий опоненттер: **филология илимдеринин доктору, профессор А. Садыков**
филология илимдеринин кандидаты, доцент
С.Карымшаков

Жетектөөчү мекеме: **И.Арабаев атындагы Кыргыз мамле-кеттик университетинин Мамлекеттик тил жана маданият институту, Кыргыз адабияты кафедрасы.**

Диссертациялык иш 2010-жылдын « 26 » мартында саат «15.00»дө

Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университета менен Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун алдындагы филология илимдеринин доктору (кандидаты) илимий даражасын ыйгаруучу Д. 10.09.395 Ведомстволор аралык диссертациялык кеңештин жыйынында корголот.

Дареги: 720071, Бишкек шаары, Манас проспекти, 101,5-корпус,

3-кабат

Диссертация менен Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин илимий китепканасынан таанышууга болот.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы, филология илимдеринин кандидаты, доцент

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Шүкүрбек Бейшеналиевдин чыгармачылык тагдыры ХХ кылым-дагы кыргыз совет адабиятынын өнүгүш тарыхы менен тыгыз байла-ныштуу. Ал чыгармачылык чыйырын 40-жылдарда, согуш мезгилинде райондук газетага чакан макала, очерк жазуудан баштап, бара-бара ырларын жарыялаганга жетишкен. 50-жылдардан тарта «Чыныгы достук», «Алкыш», «Кычан» аттуу балдарга арналган прозалыкчы-гармаларды жаратып, республикалык, союздук окурмандардын кеңүлүнөн түнөк таап, сынчылардын назарын бурган эле. Адабият тарыхынан белгилүү болгондой, көптөгөн чыгармачыл инсандар бир гана адабий жанрда, айталы прозада, же поэзияда, же драматургия-да өз чыгармачылык мүмкүнчүлүктөрүн көрсөтүшөт. Ал эми Ш.Бейшеналиевдин чыгармачылык феномени көп тарамдуу.

Ш.Бейшеналиевдин чыгармачылыгы көп кырдуу жана оригинал-дуу экендигине карабастан кыргыз адабият таануу илиминде аликүнчө бул таланттуу калемгердин бейнеси, тажрыйбасы системалуу түрдө иликтене элек. Жазуучунун чыгармачылык жолун кыргыз адабиятынын тарыхы менен бирге карал, кыргыз адабият таануу илими-нин бүгүнкү күндөгү жетишкендиктеринин бийиктигинен кез жүгүртүп, системалуу изилдеп чыгуу диссертациялык ишибиздин темасынын актуалдуулугун аныктайт.

Жазуучунун чыгармачылыгы тууралуу басма сөз беттеринде, кыргыз адабиятынын тарыхы боюнча жазылган омоктуу изилдөөлөрдө атайын портреттик бөлүмдөр, кыргыз адабиятынын тигил же бул тарамдары жөнүндө жазылган эмгектерде (Бул эмгектерге диссертацияда шилтемелер берилген — Д.А.) калемгердин жеке салымдары-на байланыштуу бир топ пикирлер айтылгандыгы маалым. Жазуучунун чыгармачылыгы көптөгөн чакан жана көлөмдүү эмгектерде чагылдырылгандыгына карабастан бир даты изилдөөлөрдө анын дра-матургдук лабораториясы тууралуу толумдуу пикир жок экендигин белгилемекчибиз. Диссертацияда анын драматургдук өзүнчөлүгү би-ринчи ирет кенири талдоого алынууда. Ш.Бейшеналиевдин калем-гердик концепциясын, адабий процесстеги ээлеген ордун, деги эле чыгармачылык өнүтүш жолундагы ийгилиги жана кемчилдигин адабий өнүгүштүн контекстинде жана жазуучунун

жеке чыгармачылык эволюциялык өнүгүшүндө системалуу изилдөөгө алуу иштин жа-нычылдыгын түзөт.

Изилдөөнүн негизги максаты. Ш.Бейшеналиевдин чыгармачылык — чеберчилик эволюциясын иликтөөдө анын ийгилиги жана кемчилдигин айкын тастыктаган урунттуу чыгармаларына гана анализ жүргүзүү менен жазуучунун чыгармачылык индивидуалдуулугун, чы-гармаларынын поэтикасын аныктоо.

Изилдөөнүн теориялык жана методологиялык негизи катары Ш.Бейшеналиевдин чыгармачылыгы же конкреттүү чыгармаеы тууралуу айтылган сын-пикирлер, изилдөөчүлүк эмгектер алынды. Атап айтканда илимпоз-окумуштуулар: К.Артыкбаев, К.Асаналиев, М.Бор-бугулов, А.Садыков, В.Вакуленко, М.Сулайманов, С.Карымшаков, А.Эркебаевдер сыяктуу адабиятчылардын көз караштары, ойлору жетекчиликке алынды. Ошондой эле көркөм чеберчилик, сюжет, конфликт, образ, мүнөз, көркөм сөз каражаттары тууралуу жазылган М.Б.Храпченко, Ю.А.Андреев, Б.Л.Бессонов, Л.И.Емельянов, А.Н.Ие-зуитова, О.В.Творогов сыяктуу орус адабиятчыларынын теориялык эмгектери, адабий талдоолору иштин методологиялык негизин түздү. Изилдөө учурунда салыштырма-тарыхый жана салыштырма-типо-логиялык методдор пайдаланылды.

Изилдөөнүн алдына коюлган максаттан улам иште төмөнкү мил-деттерди илимий негизде чечүү зарылдыгы пайда болду:

—Кыргыз эл жазуучусу Ш. Бейшеналиевдин жазуучулук чебер-чилигинин калыптаныш процессин көрсөтүү;

—жарым кылымдан ашык мезгилди камтыган чыгармачылык эволюциясын кедери талдоо;

—жазуучунун балдар адабиятын өнүктүрүүдөгү жеке чыгармачылык салымын аныктоо;

—жазуучунун романдык ойлооунун даражасы жана тибин көр-сөтүү;

—кыргыз романистикасына прозаиктин кошкон салымы, андагы тематикалык, идеялык өзүнчөлүктөр менен жалпылыктарын бел-гилөө;

—коомдогу бышып жетилген моралдык-этикалык, социалдык проблемалардын прозаиктин чыгармаларында коюлушундагы көркөмдүк менен публицистикалуулуктун синтезин аныктоо;

—айрым чыгармаларынын бир нече вариантта жана жанрларда жазылыш себептерин, көркөмдүк жалпылыктарын жана айырмачы-лыктарын, алардын алымдуу, кемчил жактарын аныктоо;

—жазуучунун жеке тагдырындагы автобиографиялык фактылар-дын корком трансформациям учурашы аркылуу жалпы мааниге ээ болуш даражасын көрсөтүү;

—жазуучунун кыргыз роман жанрына, өзгөчө тарыхый инсандар-га арналган романдарды жаратууга кошкон салымын изилдоо;

—калемгердин драматургиясындагы сюжеттик конфликт жана анын көркөм образ-мүнөздөр аркылуу чечилишин адабий анализге алуу;

— драматург катары стилдик индивидуалдуулугун аныктоо.

Илимий иштин теориялык жана практикалык мааниси. Ш.Бей-шеналиевдин чыгармачылык жолу кыргыз адабиятынын дээрлик алтымыш жылдык тарыхы жана тажрыйбасы менен карым-катыш-туу. Конкреттүү жазуучунун чыгармачылык жолун анализге алуу аркылуу адабиятыбыздын белгилүү бир мезгилиндеги идеялык, көркөмдүк, эстетикалык процесси илимий призмадан өткөрүлөт. На-тыйжада жеке аркылуу жалпынын онүгүш өзгөчөлүгү дагы бир ирет, коомдук-саясий өзгөрүүлөрдөн соң бааланып отурат.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

—Ш.Бейшеналиев кыргыз балдар адабиятын түптөөчүлөрдүн бири жана аны жаны көркөм эстетикалык табылгалар менен байыткан жазуучу;

—Ш.Бейшеналиевдин чыгармачылык эволюциясы кыргыз адабиятынын контекстинде;

—Роман жанрындагы Ш.Бейшеналиевдин чыгармачылык изде-нүүсү, романдардын идеялык-көркөмдүк, жанрдык-стилдик бөтөнчи-лүктөрү;

—Драматургия жанрындагы Ш.Бейшеналиевдин көркөм табыл-галары, драмалык чыгармалардын поэтикасы.

Изилдөөнүн апробациясы. Диссертациялык иш Кыргыз Респуб-ликасынын Улуттук илимдер академиясынын мурдагы Манас таануу жана көркөм маданияттын улуттук борборунда (азыркы Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунда) аткарылган. Ошондой эле анын Проблемалык жана Окумуштуулар кенешинде талкууланып, жактырылган. Изилдөөнүн айрым болүмчөлөрү мез-гилдүү басма сөз бетеринде, илимий кабарлар жыйнактарында апробацияланды.

ИЗИЛДӨӨНҮН МАЗМУНУ • >

Диссертациялык иш киришүүдөн, үч главадан, корутунду бөлүмдөн жана пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат. Киришүүдө изилдөөнүн максат, милдеттери, теманын актуалдуулугу, жаңылыгы, изилдөөчүлүк илимий принциптер, эмгектин практикалык баа-луулугу негизделет.

Ипгтин биринчи главасы "Ш.Бейшеналиевдин чыгармачылыгында балдар темасынын иштелиш динамикасы" деп аталып, мында жазуучунун кыргыз балдар адабиятына келиши менен анын корком-идеялык, танытуучулук баалуулугун арттыруу боюнча жасаган чыгармачылык тажрыйбасы кепке тартылып, жазуучунун ийгиликтери менен бирге кемчиликтери да талданат.

Ш.Бейшеналиев алгач адабий коомчулукка таланттуу балдар жазуучусу катары таанылды. Анын чыгармачылыгында балдар темасынын орун алышы кыргыз балдар адабиятынын ийгилиги деп эсептөөгө болот. Диссертацияда автордун чыгармачылыгында балдар темасынын орун алышынын объективдүү, субъективдүү себептери каралды.

Адабий конкурста биринчилик орун ыйгарылган "Чыныгы дос-тук" повестинде жетимчиликтин айынан оорукчал, кекчил, таарын-чаак, корунчаак Жалий аттуу баланын кемчиликтери окуучулар кол-лективи менен ата-энелердин бирдиктүү иш-аракеттеринин натыйжасында жоюлуш процесси чагылдырылат. Муну менен жазуучу баланын мүнөзүндөгү олку-солкулукту, өзүмчүл, ээн баш терс көрүнүш-төрдү коомчулуктун кийлигишүүсү, коомдук максатка баш ийдирүү менен советтик жаңы гражданди жетилтүүгө болот деген идеяны айтууга аракет кылган.

«Алкыш» повестинин сюжети согуштан кийинки айыл чарбасын калыбына келтирүү чараларын жүзөгө ашыруудагы жаш өспүрүмдөр-дүн алымдуу иштерин чагылтууга арналган. Повесть өз мезгилиндеги традициялуу сюжеттерден анчалык айырмаланбайт. Мында ошол мезгилдин духу, каармандардын иш-аракеттери, кыскасы бардыгы тен талапка жараша берилген. Өз учурунда ага айтылган сындарда¹ бир сюздон бул повесттин балдарды тарбиялоодогу маанилүү салымы бар экендиги белгиленген эле.

50-жылдардагы адабиятыбыздын өнүгүш маселелерине көңүл бурсак, анда адамдын жеке сапаттарына өзгөчө маани берүү орун ала баштагандыгына ынанарбыз. Мындай тенденция, жеке эле кыргыз адабиятында болбостон, ошол учурдагы жалпы советтик адабияттагы көрүнүштөн болучу. Ш. Бейшеналиев да,

¹ Сулайманов Д. Балдар үчүн баалуу чыгарма // Ленинчи жаш.- 1953.- 9-авг.; Иманалиев К. «Алкыш» повести жөнүндө // Мугалимдерге жардам.— 1958.-№3. -24-25-беттер.

албетте, ошол мезгил-деги адабий процесстеги изденүүлөрдүн илебинен сыртта калган эмес. Повесттин каармандары жаш балдар экендигине карабастан алардын нравалык ориентирлерин, жан дүйнө байлыгын реалисттик планда көркөм тартуу аракетинде автор түркүн турмуштук, ошону менен катар чарбалык кырдаалдарды чыгарманын сюжетине тарткан. Мындай алымдуу жактарына карабастан повесттин негизги кемчиликте-рипин бири катары образдын (Абдыластын - Д.А.) идеализацияла-нышы деп белгилөөгө туура келет.

Ш. Бейшеналиевдин «Кычая» повестинин адабий бактысы өзгөчө зор болду. Бул повестти жазуучу кыска мөөнөттө жазууга жетишти. Чыгарманыш жазылыш тарыхы тууралуу автордун айткандарын адабиятчы, филология илимдеринин доктору Качкынбай Артыкбаев «Чабыттуу жолдо»' деген Ш.Бейшеналиевдин чыгармачылыгына ар-налган макаласында жетиштүү даражада келтирген.

Эгерде алгачкы повесттеринин биринен болгон «Алкыштын» сю-жетин, образдарын мезгилдин туундусу деп түшүнсөк, анда «Кычан» деле ошондой деп түшүндүрүлүшү мүмкүн. Мындайча айтканда бул чыгармапы деле «социалдык заказдын» продуктысы катары ка-былдоо зарыл өңдөнөт. Бирок автордун «бу окуя мени аябай токун-дантты, кыялга чөмү'лттү» деген эскерүүсүнө көңүл бурсак, анда «социалдык заказ» менен чыгармачыл максаттын дал келишин көрөбүз. «Кычан» повестинин из мезгилиндеги бүткүл союздук адабий арена-дагы ийгилигинин бир себеби ушунда. Повесть жарыкка чыгар менен эле коомчулуктун назарына түшүп, окурмандар менен сынчылар арасында да оң баага татыктуу болду.

Повесттин башкы каарманынын прототиби бар экендигинен жазуучунун чыгармачылык изденүүсүндөгү маанилүү бир өзгөчөлүктү белгилей кетүү он. Анткени, жазуучунун бир топ чыгармаларынын сюжеттик фактурасын тарыхый адамдардын жашоо турмушун ча-гылтуу түзөт. Жазуучу бир учурда негизги каармандарын өз ысымда-ры менен берсе, бир учурда прототиптин атын өзгөртүү менен тур-муштук фактыларды көркөмдүктө түзүү аркылуу ишке ашырган. Андай чыгармаларына «Кычан», «Аманат», «Кордун тукуму» повест-терин, «Даңка жараша жүк», «Болот калем» романдарын атообуз эп. Албетте, булардан ичинен «Аманат» повестинин башкы каарма-ны толук бойдон прототиптик деп айтуудан алыспыз. Бирок, бир маанилуу фактыны эске сала кетүү жөндүү. Автор «Аманат» повестинин башкы фигурасын өзү коргон кичинекей комузчу баланын та-асиринде түзгөндүгүн эскермекчибиз².

«Кычан» повестинин фактурасында турмушта жашал өткөн пионер бала турганы менен илимпоз Д. Кулбатыров белгилегендей^а, Ш. Бейшеналиев аны

натурасынан жазган эмес, повесть автордун көркөм ойдон чыгаруучулук фантазиясынын да жемиши болуп сана-лат деп эсептегенинде талашсыз чындык бар. Жазуучу турмуштук окуяга чыгармачыл мамиле жасап, уккан, билгенине "жан кирги-зип", тарыхый личность Кычандын жандуу образын жарата алган деп айтууга болот.

«Турмуш чындыгынын карама-каршылыктарын туура изилдеп, ошол тарыхый окуянын майда-баратына чейин көркөм жалпылоо-дон өткөрүп, эсте кала турган таасирдүү образдарды түзгөндүтү менен³» Ш. Бейшеналиевдин бул повести өз мезгилиндеги көркөм чыгармалардан кескин айырмалуу. Кычандын образы совет бийлигин чындоо жылдарындагы типтүү образдардын бирине кирет. Жазуучу доордун типтүү кырдаалын жана типтүү мүнөзүн туура таап, аны коркем даражада ишке ашыра алган.

Жазуучу сюжеттин өнүгүшүндө тап күрөшүнүн ошол мезгилдин андагы трафареттик чагылышын ээрчибестен, окуялардын табигый өнүгүшүн түзүү аракетин жумшайт. Чыгармада автордун социалдык маанайдагы антипатия, симпатия сыяктуу мамилелери ачыктан ачык берилбестен, ар окуянын кырдаал, чыңалышына карай мерчемин сактайт. Повесттеги терс каармандардын бири болуп саналган Жу-малы, акырында Кычанды сойгон Жумалы «Балбанга маашыркоо» бөлүмүндө Кычан суктанган таризинде сүрөттөлөт.

«Кычан» повестинин көркөмдүк даремети тууралуу сөз кылганда жазуучунун пейзажист катары чеберчилиги калыптанып калганды-гын көз жаздымда калтыруу мүмкүн эмес. Пейзаж бул чыгармада тек жаратылыш көрүнүшү, жергенин кооздугун берген татымдуу сөздөрдүн курандысы эмес. Анын функциясы көркөмдүк менен бир-ге, идеялык, психологиялык да милдет аткаргандыгында.

Балдар темасындагы чыгармаларынын арасынан Ш. Бейшеналиевдин «Аманат» повести (1976) айрыкча бөлүнүп турат. Алгач бул повесть «Данакер» деген аталыш менен 1969-жылы жарык көргөн.

Адабиятчы Ж. Абдраимов туура белгилегендей, повестте «адам-дын ички сезимине дүрбөлөн салган ар кандай окуялар, эн башкысы нравалык маселелер бир кыйла дурус коюлган⁴».

Повесттин башкы каармандары кичинекей Аманат аттуу бала жана анын чоң ата, чоң энеси Нурак менен Батма. Жазуучу элдик педагогиканын таасирдүү,

³ Артыкбаев К. Кыргыз совет адабиятынын тарыхы. Окуу куралы. — Ф.: Мектеп, 1982.- 491-6.

⁴ Абдраимов Ж. Чыгармадагы турмуш: Адабий сын макалалар, рецензия-лар. - Ф.: Мектеп, 1981. - 30-бет.

жугумдуу жактарын чыгармасындагы Нурак аксакал менен Батма чон эненин образдары аркылуу даана, элестүү берүүгө жетише алган.

«Аманат» повестинде борбордук башкы каарман бала экендигине карабастан чыгармапы толук балдар үчүн деп айтыш кыйын. Айткени, бул чыгармада жашоонун олуттуу маселелери — ата-бала, небере, эне-бала мамилелери сыяктуу татаал турмуштук окуя сюжеттин өзөгүнө коюлуп, бала дүйнөсү баамдашка дарамети жетпес татаал маселелер туурасында жазуучу образдуу ой терметүүнү максат этет. Ошондуктан Ш. Бейшеналиевдин балдар үчүн жазылган башка чыгармаларынан бул такыр башкача стиль, композицияда аткарылгандыгын көрүүгө болот.

Бул повестинде да Ш. Бейшеналиев каармандарын сүрөттөөдө өзүнө таандык манерадан тайган эмес. Чечмелеп айтканда, ал мурункусундай эле каармандарынын турпатын көркөм түзүүдө портрет түзүүгө көбүрөк кеңүл бурат. Бирок эч кимисин керкем мүнөз түзүү милдетинен тышкары сырткы келбетин, майда-чүйдөлөп бети-башын, боюн, кийген кийиминен бери деталдаштырып отурбайт. Калемгер мындай көп сөздүүлүккө Караганда каармандарынын ички түйшөлүүсүн берүү аркылуу, анын психологиялык дүйнөсүн коз алдыга келтирүүгө ашыгат да, образдын элестүүлүгүнө башкача жолдор менен жетишет.

Ш. Бейшеналиевдин балдар адабияты боюнча зор салымын, жеке чыгармачылык өзүнчөлүгүн тааныткан «Мүйүздүү козу» аттуу повести болду. Ал 1976-жылы балдар адабияты боюнча Эл аралык жюри-нин чечими менен Г.Х. Андерсен атындагы Ардактуу дипломго та-тыктуу болгон эле.

1982-жылы жазуучу Ш. Бейшеналиев «Мүйүздүү козу» чыгармасы үчүн Республикабыздын Токтогул атындагы Мамлекеттик сый-лыгына татыктуу болду.

«Мүйүздүү козу» чыгармасын автор мурдагы чыгармаларындай эле композициялык жактан өзүнө таандык манерада түзгөн. Ар бир окуянын башталган жана бүткөн моменттери так сакталган темача-ларга бөлүү аркылуу, баяндалып жаткан окуянын ички себеп, шарт-туулугун жана каарманынын дүйнө таануу, мүнөз калыптантуу удул-дарын элестүү чагылтат.

Жазуучунун балдар үчүн жазылган чыгармаларынын көркөм-идея-лык градациясын талдаганда, биринчи иретте, автор жаш каарманынын турмуштук позициясынын калыптаныш жагдайларын ачуу менен образдын нравалык жактан эресеге жетилүү жагына айрыкча басым коёру баамга даанаурунат. Кичинекей

каармандын мүнөзүнүн калыптаныш, чыңалыш моменттери калемгер тарабынан атайын уюштурулган кырдаалдарда ишке ашырылбастан, кадыресе турмуштук агымда, автор өзү айткандай, «жерден боорун көтөргөндөн тар-тып эле жакгаы гана нерселерге дууштар болбогон, ар түрдүү карым-катыштыкта татаалдыкта» көркөм ачылат.

Анализ Ш.Бейшеналиевдин кыргыз балдар адабиятынын онугүшү үчүн кошкон салымы зор экендигин көрсөттү. Балдар темасында чыгарма жазуу баарыдан мурда анын чыгармачылыгынын профессио-налдык пайдубалын түптөөдө озунчо бир мектеп болду. Ал сүрөткер-

дин кийинки масштабдуу эпикалык чыгармаларын жазууна көргөн даярдык болгон деген тыянак чыгарууга негиз берет.

Экинчи главада ("Ш.Бейшеналиевдин роман жанрындагы из-денүүлөрү") жазуучунун роман жанрындагы чеберчилик маселелери, улуттук романистиканын көркөм формалык жана мазмундук жактан жаңыланышына жана өнүгүшүнө кошкон салымдары "Таалай жолу", "Даңка жараша жүк", "Урпактар үнү", "Болот калем" жана "Жараланбаган жаралуулар" романдарынын мисалында талданат.

Ш. Бейшеналиевдин алгачкы романынан болуп саналган "Таалай жолу" адабий сында олуттуу сөзгө деле алынбады. Ал өз учурунда кандайдыр бир себептер менен сынчылардын назарына түшпөй калгандыгы өкүнүчтүү. Бул чыгарма кыргыз адабиятында илим-би-лимге умтулган жаштар турмушун көркөм чагылдырууга арналган чыгармаларга кирет. Албетте, мында жазуучунун студенттик күн-дөрдөн алган таасири, жеке тажрыйбасы жана өз замандаштарынын образдары белгилүү деңгээлде көркөм жалпылаштырууга жасалган аракетин көрүнгөн.

Роман согуштан кийинки учурду, айрыкча окуу, билим үчүн бар-дыгына кайыл болуп үмүт артынан түшкөн кайраттуу жаштардын турмушун чагылтат. Айыл турмушу, оор кыйынчылык мезгил, ар кыл адамдардын мүнөз сапаттары, кызыкчылыктардын кагылышы орун алган, чыгармадагы негизги мезгил-мейкиндик рамка инсти-тутта, окуу процессине, студенттердин эртеңки күн үчүн болгон та-лаптануусунун айланасында өтөт.

Албетте, романда көп учурда каармандын жан дүйнөсүндөгү бурулуштарды, ойку-кайкылыктарды берүүдө сыпаттоочулук орун алган. Окуя менен

каармандын ички карым-катыштыгы кээ бир учурларда толук ачылбастан тышкы кврүнүштордүн картинасына гана басым берилип, татаалдыктарды жоюунун жүрүшүнүн өзүнө эмес, анын позитивдүү натыйжаларына маани коюлуп калган мо-менттер жок эмес. Мындай сюжеттик линиялардын катарына түлкү амал Түркүн чалдын, Журтбектин, Сейнептин, Уриянын, Копо-ловдун иш аракеттери, кылык-жоруктары чагылдырылган сцена, эпизоддорду кошууга болот. Алардын образдарын берүүдө, жагым-сыз саналган жоруктарын, адамдык сапаттарын көркөм түзүүдө айрым учурда элестүүлүк, тарбиялык жактан таасирдүүлүк бар экен-дигин танбастан, нюанстык деталдаштыруу жетише бербегенди-гин жана иш-аракеттеринин андай же мындай натыйжаларынын баасына так мамиле билдирүүгө ашыккандык бардыгын белгиле-мекчибиз.

"Таалай жолу" 50—60-жылдар ичиндеги кыргыз жаштар турмушун, илимий чөйрөдөгү эмгектенген адамдардын нравалык кешпирин, иштөө стилин таасын чагылдырган бирден-бир кыргыз романы болуп саналууга акылуу.

"Даңка жараша жүк" романынын өзөгүнө Социалисттик Эмгек-тин Баатыры Ракматалы Сартбаевдин жашоо, турмушу негиз кы-лып алынган. Бирок, реалдуу турмушта жашаган инсандын образын көркөм образ катары кайрадан жаратууда автор аны тикелей кайта-лап же бир аз көркөмдөп коюу менен чектелбейт. Анын сюжеттин, маңызын конкреттүү адамдын тагдыры түзгөнү менен автор тарабынан каармандын турмушу жалпылаштырылып, малчы адамдын бүткүл түйшүгүн даана чагылдыра алган даражага жеткирилген. Автор та-рабынан башкы каармандын аты-жөнү туп нускадан бир аз гана өзгөртүлүп Ракматалы Сартбаевдин ордуна Ракмат Сарбаев деп бе-рилген. Жазуучу тоолук малчынын турмуш, жашоосун ар тараптуу, кылдат изилдегендиги, үйрөнгөндүгү, акырында жакындан таанып билгендиги романдын архитектурасынан сезилип турат. Тегин жеринен чыгармага "Даңка жараша жүк" — чабандык турмушту кең-кессири сүрөттөгөн алгачкы романдын бири"¹ деген акыйкаттуу баа берилбесе керек.

Романдагы окуя кыргыз айылдарынын бириндеги жаш чабан жигит Ракматтын тегерегинде өнүгөт, татаалданат. Ал жөнөкөй, ошол эле учурда татаал ата кесиби - малчылыкты, кой багууну кесип катары тандап алат. Эмгегинен баар таап Ракмат Социалисттик Эм-гектин Баатыры наамына татыктуу болот, бирок аны менен бирге өскөн, бирдей эле кесипти тандап алган курбулары арасында билин-беген ич күптүүлүк, атаандаштык куч ала берет. Алапай менен Че-кирдин

Ракматка карата мамилесинен, тымызын суктануу менен атаандаштык аралашкан көрө албастыктары романдын нравалык, пси-хологиялык чыңалуусуна динамизм берип турат. Бул атаандаштык бир эле учурда башкы каармандын адамдык сапаттарын жая ачкан орчундуу мотивдердин бири болуп эсептелет.

Кыргыз элинде адамдын адамдыгын билгиң келсе, байлык берип, бак берип сынаган жакшы деген накыл кеп бар. Тагдыр Ракматка мына ушундай сыноону берди. Эми ал өзүн кандай алып жүрөт деген суроо башкы каарманды курчаган чөйрөдө жана автордун алдында турган. Ш.Бейшеналиев бул маселени плакаттык көрүнүштө чечүүгө азгырылбады. Ал биринчи кезекте каармандын этикалык сапаттарын адам психологиясынын татаалдыгында сүрөттөөнү көздөгөндүгүн байкоого болот. Бул эмнелерден көрүнөт? Ракмат айылдаштарын мындай кой, ал ар кандай чогулуштарга барып керектүү да, керексиз да сөздөрдү сүйлөп жүргөн учурда, анын чабандык көрсөткүчтөрүн кемитпей, аброюн бийик сактап жүрүшкөн атасына, жарына, жа-

Кыргыя адабиятынын тарыхы. 7-т. — Б.: Шам, 2002. — 66-6.

кындарына көтөрүнкү мамиле жасоого өттү. «Силер мен болбосом ким эленер » дегендей мамилеси үчүн үй-бүлөсүнөн тиешелүү соккуну алгандан кийин ал өзүнүн жүрүм-турумуна кайрадан баа берүүгө чы-гынды. Бирок артка кылчайыш үчүн жасалган аракет ага оңойго турган жок, ошондой болсо да ал муну жасады. Турмуштун ушундай байкалбаган, бирок оор сыноосунан Ракмат акырындап өтүп, өзүнүн баштапкы табигый калыбына келет.

"Мына ушул этикалык мотивди Ш.Бейшеналиев бардык тарап-тан: идеологиялык, нравалык, психологиялык денгээлдерден изил-дейт"⁵, — деп жыйынтык чыгарат Н. Лялин.

Ошондой болсо да жазуучунун романындагы негизги каарман Рахмат тууралуу өз учурунда адабий сында карама-каршылыктуу пикирлер айтылган. Диссертацияда каарманга карата позитивдүү айтылган сынчы С.Карымшаковдун жана терс пикир айтылган (фоль-клордун көчүрмөсү дегендей) К.Асаналиевдин, Е.Озмителдин көз ка-раштары талкууланып, атарга карата өздүк пикирибизди билдирдик.

⁵ Лялин Н. Данкка жараша жүк /7 Кыргызстан маданияты.— 1977.- 27-окт.

Бир сөз менен айтканда Ш. Бейшеналиевдин бул романы "чоң социалдык-турмуштук роман жана ал жеке гана Ш. Бейшеналиевдин чыгармачылык жолундагы эмес, жалпы эле кыргыз романисти-касындагы ийгилик"⁶ деген баага белгилүү даражада макул деш жөндүү.

Ш. Бейшеналиевдин романчылык енерканасына абай салганда "Данкка жараша жүк" романына Караганда хронологиялык жактан алдыда турган "Урпактар үнү" романы бар. Бирок "Даңкка жараша жүктү" андан мурда кароонун себеби мында: бул повесть түрүндө болсо да (1965), биринчи китеби жарык көрүп, экинчиси кийин (1973) бүткөрүлгөн. Ал эми "Урпактар үнү" 1969-жылы роман-публицистика деген аныктама менен жарык көргөн. Ал коомдогу социалдык катмар — интеллигенциянын турмушун көркөм чагылтууга арналган Ш.Бейшеналиевдин чыгармачылыгындагы алымдуу романдан болуп саналат.

Романдагы сюжеттик окуяга анын башкы карманы Искендер бел-гилүү чекте мүнөзү калыптанып, «акыл-азуусу» чыгып калган кези-нен кирет. Ал — аспирантураны Москвадан окуп бүтүп, Москвадан диссертациясын ийгиликтүү коргогон, илимдин жаш кандидаты.

Жазуучу Искендерди терең ойлонгон, улуттук маселелер боюнча принципалдуу көз карашы бар жаш адам катары чыгарманын ал-гачкы эле барактарында корсотүүгө аракеттенген.

Тарыхчы жаш окумуштуу катары Искендерди кызыктырган тема, проблема да ушул. Бул тема профессор Азимовдун изилдөөсүнө жа-кын. «Ал кишинин көп жылдан бери такай изилдөөсү революциядан мурдагы эн урунттуу, чатактуу мезгилдерди камтыйт». Искендер ушул багытта изилдөө ишин уланткысы келип, «Советтик мезгил» деген сектордо иштегени менен пландуу ишине бул багытта тема бергиси жок. Ошондуктан сектор башчысы Каленов менен тема боюнча тал-куулашканда, ал өзүнө тема катары «Революциядан мурдагы адабий мурастар жана тарыхый шарттар» деген теманы тандаганын билди-рет. Бул тема секторго тиешеси жок болсо да кыргыз элинин тарыхына тиешеси бар деп далилдейт.

Каленов менен бул кагылыш академиядагы илим чөйрөсүндөгү ошол мезгилдеги илимди бир беткей түшүнүүчүлүктөн кабар берет. Азимовго окшогон мыкты окумуштуулар өз артынан Искендерге окшогон зирек жаш илимпоздорду ээрчитип, улуттук тарыхты терең изилдөө керектигине көздөрү жетсе,

⁶ Карымшаков С. Азыркы кыргыз адабиятындагы социалдык проблемалар. — Ф.: - Кыргызстан, 1983. - 71-6.

тескерисинче, Каленовго окшогон дилетант окумуштуулар белгилүү гана тартипти сактап, кызык-сыз болсо да сектордун багыты боюнча иш алып барууну кызматкер-лерге зордоп жүктөшкөн.

Окуя Нурайым Абылованын Искендерге республикалык жаштар газетасына редактор болушун сунуштап жана газетанын ишин жак-шыртат деген ишеним артуусу менен андан ары чиеленишет, татаал-данат. Биринчиден, Искендер газетанын ишин жаңы багытка өнүктүрүп, редакциядагы буга чейинки көндүм болгон иштерге карты тура алабы? Экинчиден, өзүнүн түздөн түз жетекчиси болгон Нурайым Абылова экөөнүн ортосундагы мамиле кандай өнүгит?

Ш. Бейшеналиевдин сюжет куруудагы чеберчилиги ушул эки окуяны жарыша өнүктүрүү менен алардагы Искендердин иш-аракетин терең, ар тараптуу сүрөттөөдө образдын ачыктыгына жетишкендигинен көрүнөт десек жаңылышпайбыз. Адабиятчы А. Йадыков өз мезгилинде Искендер менен Нурайымдын мамилеси тууралуу: «Романда Искендер жалаң эле коомдук чөйрөдө көрсөтүлбөйт. Анын Нурайым менен сүйүүчүлүк мамилелерин сүрөттөгөн эпизоддор да жылуу жазылган. Искендердин психологиялык толгонуулары, ички дүйнөсү Нурайым үчүн тарткан сүйүү түйшүктөрүндө бир кыйла ачылат»⁷ — деген жылуу пикирин айтканы бар. Бул чындыгында да ушундай. Искендердин мүнөзүнүн чабал жана күчтүү жактарын да ушул Нурайым менен болгон мамилесинен ачык көрүнөт десек болот.

ТТТ. Бейшеналиевдин жазуучу катары өз каарманынын турмуш жолун көрсөтүүдө жеңил-желпи жолду тандабаганын да бул романда даана көрөбүз. Тескерисинче, жазуучу каарманын татаал, курч турмуш-тук кырдаалдарга коюп, көп сынактан өткөрөт. Искендердин турмуштук күрөштөрдө такшалышы окуучунун көз алдында өтөт. Буга чейин бир топ турмуштук, кесиптик даярдыгы болсо да Искендер жаңы кызматка келүү менен жаңы кыйынчылыктарды, карама-каршылыктарды башынан өткөрөт. Автор өз каарманынын ийгиликтер жаратуусун тездеп көрсөтүүгө шашылбайт. Тескерисинче ар бир турмуштук кырдаалдардагы Искендердин жаза басуулары, катасынан сабак алып такшалуусун турмуштук ишенимдүү аракеттеринде кыл-дат сүрөттөп жүрүп олтурат. Чыгармадагы ар бир эпизод Искендердин журналист — интеллигент

⁷ Садыков А. Жетилүү сапарында.: Адабий сын, макалалар. — Ф.: Кыргызстан, 1980.-13-6.

катары профессионалдык, адамдык сапаттарын ачууда маанилүү роль ойноп турганын байкайбыз.

Ш. Бейшеналиев гезит ишин, журналисттик практикадагы масе-лелерди мыкты билгендиктен Искендерди бир жактуу сүрөттөбөйт. Искендерге, ички дүйнөсүндө туура көрбөй турса да, гезиттин чыгуу графигин эске алып Имановго компромисске барууга туура келет. Бул анын өз позициясын алдырышы эмес, иштин жен жайын туура түшүнүшү эле. Бардыгын туура жолго коюш үчүн Искендерге уба-кыт, чыдамкайлык, өжөрлүк, иш билгилик керек болчу. Ш. Бейшеналиевдин ийгилиги Искендерди тез эле көкөлөтүп жибербестен, анын өсүш-калыптанышын шашиай, реалдуу сүрөттөгөндүгүндө.

Романда элдик мурас жөнүндөгү турмуштун ар кыл тармагында-гы стандартна айландырган нерселерди кайра жандандыруу, чыгармачылык мамиленин индивидуалдуу мүнөздө болушуна жетишүү ма-селесин, а тургай реклама, көрнектердегү жазуулардын эки анжы чыгып тургандыгына чейин козготуп, коомдук жашоодогу билинбе-ген, майда көрүнгөн, бирок ар улуттун өзүнчөлүгүн түзөр нерселер-дин кейиштүү тагдырын ортого салат. Элдик мурас жөнүндөгү дис-куссиянын жүрүшүндө кыргыз элинин боз үйүн калыбына келтирүү, анын малчылардын көчмөн шартындагы артыкчылыктары тууралуу ойлор да эл тарабынан айтылат.

Ш. Бейшеналиевдин «Урпактар үнү» публицистикалык романы кандайдыр бир деңгээлде автобиографиялык болуп кетерин да белги-лешибиз керек. Чыгарма башынан аягына чейин жазуучу Ш. Бейшеналиевдин өмүр баяны, чыгармачылыгы жөпүндө болбосо да романда биографиялык материалдар колдонулгандыгы айныксыз чын-дык. Тагыраак айтсак, мында бир гана Ш.Бейшеналиевге тиешелүү биографиялык материалдар эмес, азыркы күндө кыргыз элине кеңи-ри таанымал окумуштуу, сынчы, акын, педагог, филология илимдеринин доктору, профессор Качкынбай Артыкбаевдин ошол мезгилде «Урпактар үнү» романында көтөрүлгөн курч проблемаларды нак ушул «Ленинчил жаш» газетасында бөлүм башчы болуп иштеп турганында алып чыккандыгы жөнүндө материалдар да романдын негизин түзүп тургандыгын байкаса болот.

Ш. Бейшеналиевдин окурмандар жана адабиятчылар араеында эн кызуу талаш жараткан романдарынын бири - "Болот калем". Ал кыргыз элинин айтылуу жазгыч акындарынын бири Тоголок Молдо-нун өмүрү, чыгармачылыгын көркөм түзүүгө багышталган.

Романдын фактурасында, белгилүү болгондой, Тоголок Молдо-нун өмүр жолу чагылдырылган. Бир Караганда Тоголок Молдонун өмүрү, чыгармачылыгы, чыгармалары узун-туурасынан изилдегендей таасир калтырганы менен ал алиге кыргыз калкы үчүн чети оюла электиги роман жарыялангандан кийин дааналана түштү. Себеп де-генде, жазуучу тарабынан келтирилген айрым турмуштук окуялары, акындын чыгармачылык лабораториясына таасир тийгизген адабий булактар адабиятчылар арабында "ушундай беле" деген пикирди жа-ратып, полемиканы жандандырды. Айрым адабиятчылар "Болот калем" романы илимий изилдөөчүлүк эмгек эмес, *көркөм чыгарма* экен-дигин белгисиз себептер менен "унутуп" калышып, андагы факты-ларды Тоголок Молдонун биографиялык маалыматтары менен са-лыштырууга өтүштү. Жалпыга маалым аксиоманы эске салууга туура келет. "Болот калем" тарыхый-өмүр баяндык чыгарма болгонун, бирок калемгердин тарыхый инсандык өмүр жолун түзүүдө көркөм-дөштүрүү маселесинде белгилүү денгээлде эркин экендигин ойго са-луу керек. "Тарыхый-өмүр баяндык роман жазган автор эки чон нер-сени көрсөтүүгө милдеткер: биринчиси — ошол доорду, экинчиси — ошонун фонунда тарыхый адамдын жүзүн ар тараптан терең, бирин-экинчисине шайкеш келтире сүрөттөй билүүгө тийиш"⁸. Тарыхый чыгармачыл личноеттун көркөм образын түзүүдө автордун алдында чечүүнү талап кылган чыгармачылык бир топ татаал проблемалар турган. Биринчиден, адабий изилдөөлөрдө Тоголок'Молдонун мону-менталдык образы небак түзүлүп калган эле. Экинчиден, Тоголок Молдонун чыгармачылык жолуна, салымына байланыштуу юбилей-лик салтанаттар өткөзүлүп, алардагы официалдуу сөздөрдө да акындын чыгармачылыгынын саясий-социалдык маанисине өзгөчө басым жасалып, Тоголок Молдо социал-демократ акын катары жакшы "таа-ныш" каармап эле. Демек, социалисттик реализм талап кылган идея-лык маселе жоиүндөгү пикир автордун эркинен тыш алдып ала анык-талган абалда болучу. Үчүнчүдөн, Ш. Бейшеналиев Тоголок Молдо сыяктуу Курткадан болгондуктан жердештик сый-урматтык мами-лелерден да сырткары боло албастыгын кандайдыр бир даражадаойго алуу зарыл. Ушулардан сон гана Тоголок Молдонун образында автор тарабынан кошумчаланган көркөм табылгалар бардык эле учурда езүнүн функциясын так аткара алганбы же жокпу деген суроонун ажатын ачуу ыңгайын көрүүтө болот.

⁸ Садыков А. Бирциктүү үй-бүлөдө: Обзорлор, изилдөөлөр. - Ф.: Кыргызстан, 1983. — 123-п.

Адабиятчы, окумуштуу А. Эркебаев "мага Т. Молдонун образы өтө эле өзгөртүлгөндөй, жаңылангандай көрүндү" дейт. Анын оюн-ча кыргыз тарыхчы, филологдору жөндүү изилдей албай жаткан Молдо Нияздын "санаттарын оной эле "замана" агымына ыйгарган-дыгы". Мындан башка өзбектерден А. Ыаваинин, Лутфинин, Му-киминин, Фуркаттын, Завкинин; казактардан Ч. Валихановдун, Ы. Алтынсариндин, А. Кунанбаевдин; орустардан Крыловдун, Пушкиндин, Лермонтовдун, Толстойдун, Ушинскийдин; каракалпактар Ажыныяз менен Бердахтын; түркмөн Махтумкулинин, фарсы классиктеринен Хафиздин ж.б. ысымдары менен Тоголок Молдонун тааныш экендиги, чыгармаларын билгендиги. Демек, А. Эркебаевдин пикиринен Ш. Бейшеналиев тарабынан субъективдүү ма-миле жасалып, башкы каармандын өмүр жолунда учурабаган нер-селерди чыгарманын фактурасына кошуу менен образды идеализациялап жиберген деген ой ачык сезилет. Ошол эле учурда ал "замана" агымынын ошо кезде жумурай журтка таанымал айтылуу өкүл-дирү Калыгул менен Арстанбекти эскерип койбойт" деп жогоркула-рына кошумча дооматын билдирет.¹ Биздин оюбузча жазгыч акын Т.Молдо биринчиден, буларды өз мезгилинде жакшы билгендигине шек албасак да болот.⁹ Экинчиден, "Болот калем" жазылган кезде адабиятыбыздын бул "барагына" катуу тыюу салынып турганды-гын эске салуу менен жазуучу өз романына аларды киргизсе, анын жарык көрүү тагдыры кандай болор эле деген суроону адабиятчыга кайра адрестегибиз келет. Биздин пикирибизде Ш.Бейшеналиев бул маселеден алыс болуу үчүн аң-сезимдүү түрдө Арстанбек, Калыгул-дардын ысымдарын атоодон качкан.

А. Эркебаевдин пикиринен карама-каршы келген пикирди А. Садыковдон да жолуктурабыз. Ал тескерисинче, «Болот калемде» жазуучу Т. Молдонун чыгыш акындарынын чыгармалары менен тааныштыгын сүрөттөө чыгармада

¹ Эркебаев А. Кыргыз прозасынын контрасттары: Сын ийгиликтүү чыккандыгын белги-лейт.¹⁰

Чындыгында да адабиятчы А. Садыков «Болот калем» романы — чыгармачылык изденүү менен чоң аракеттин натыйжасында жазылган чыгарма деп баа берген. Биздин көз карашыбызда А. Садыковдун пикири чындыктуу жана ал аргументтүүлүгү менен башкаларды-кынан айырмаланып турат. Чыгармада

⁹ Аманалиев Б. Социально-политические идеи Токтогула и Тоголок Молдо. — Ф.: Киргосиздат, 1963.- 228-6.

⁸ Садыков А. Бирдиктүү үй-бүлө: Обзорлор, изилдөөлөр. — Ф.: Кыргызстан, 1983. - 124-125-6.

сүрөттөлгөн окуялар бири-бири менен ырааттуу чиеленишин, Т. Молдонун чыгармачылык, ин-сандык, ал тургай манасчылык онорун ачууда тиешелүү керкем жүк көтөрүп турушат. Автор артыкбаш окуялар менен сюжеттик чаржайыттуулук түзбейт, тескерисинче окуялардын динамикалык онугүүсүн коздоп, Т. Молдонун оспүрүм курагына чейинки окуялар-ды каармандын эскерүүсү аркылуу берет.

Тоголок Молдонун адам катары калыптануусунда тууганы Айыл-чынын эмгеги коп болгондугу, ал аркылуу кадимки Фрунзенин атасы Василь менен таанышып, андан дарыгерликти үйрөнгөнү жөнүндөгү эпизоддор ынанымдуу берилген. Ш. Бейшеналиевдин даты бир же-тишкендиги Т. Молдонун образын бардык он-терс жактары менен жымсалдабай ачык сүрөттөгөндүгү. Мисалы Т.Молдо жаш кезинде колунда бар адамдарга көз каранды болуп «кызмат» кылып жүргөнү жашырылбайт. Акындын мындай «жоругу» тарыхый чындыкка эч каршы келбейт деп ойлойм, себеби тенчиликсиз заманда курсак той-гузуп жан багуу, үй-бүлө, тууган-туушканды багуунун бирден бир аргасыз жолу ушул болгону да чындык. Бул Т. Молдонун принцип-сиздигинен эмес, же бай-манаптарды сүйгөндүгүнөн болгон эмес. Ошол учурда аларга карата ачык күрөшкө чыкпаса да, өз чыгармалары (тамсил, санат, арман, кошоктору) аркылуу алардын жоруктарын ашкерелеп, сындагандыгы белгилүү.

Жазуучунун даты бир ийгилиги анын романдын терс каармандарыш сүрөттөөдөн байкалат. Диссертацияда терс каармандар Сооронбай менен Курткалык Мусакожонун жана Дур менен Калпанын образдары анализге алынып, аларды автор реалдуу сүрөттөгөнү айтылды. Албетте, романда бардык эле нерсе жайында деп айтууга да болбойт.

Адабиятчылар К. Асаналиев, А. Эркебаевдер адилет белгиленгендей, "Болот калем" романында жалпы кыргыз романистикасына жана жазуучунун жеке стилине мүнөздүү болгон бир белги — көп сөздүүлүк, болгондо да образдын элестүүлүгүн арттыруу максатында колдонулган ашыкча метафоралык, метонимиялык салыштыруу мүнөзүндөгү коп сөздүүлүк бар экендигин коз жаздымда калтыруу эч мүмкүн эмес.

Жогоруда айтылган ойлорубузду жыйынтыктасак, Ш. Бейшеналиевдин романдык ойлоосунун алгачкы этабынан тартып эле турмуштук окуяларды ылгап алуу менен аларды көркөм жалпылаштырууга карата болгон талаптануу күчтүү экендиги аңдалат. 60-жылдардын орто чендеринен баштап Ш.Бейшеналиевдин

романчылык лабораториясында документализмге таянуу фактысы орун ала баштаган. Мындай көрүнүш жалпысынан алганда анын чыгармачылыгына мүнөздүү нерсе. Тактап айтканда, бул көркөм кубулуш калемгердин повесть жанрындагы изденүүлөрүнө мурдатан таандык болгондугу "Кычан" чыгармасынын мисалында белгиленген.

"Жараланбаган жаралуулар" адабий сында дээрлик назарга алынбай калгандыгына карабастан калемгердин роман жанрындагы би-йик мерчеми деп атоого толук акылуу экендиги диссертацияда белгиленди. Романдын сюжетиндеги окуя согуш мезгилиндеги ооруктагы адамдардын турмушунан алынган. Согуш башталганда тылдын оорчулугун мойнуна көтөрүшкөн жаштардын азаматтык иштери менен катар автор алардын жеке, коомдук багыттагы жашоо кызыкчылыктарын, арзууларын реалисттик даражада керкем жана ына-нымдуу түзөт. "Жараланбаган жаралуулар" романында автордун буга чейинки айрым романдарында орун алган ашыкча портретизация, көп сөздүүлүк, ачык дидактизм эми учурабайт. Роман көлөмү боюнча да чакан, окуялары жыйынтыктуу, ар бир каарманы тууралуу жену жок биографиялык маалыматтарды кошумчалап көлөм арбытуу жок.

Үчүнчү глава "Ш.Бейшеналиевдин драматургдук өзгөчөлүгү" деп аталып, анда калемгердин драматург катары идеялык-көркөмдүк табылгалары, драмаларда козголгон проблемалар, аларды драматургия жанрынын талабына ылайык керкем интерпретациялоодогу автордун ийгилик, кемчиликтери адабий анализге алынат.

Кыргыз драматургиясы белгилүү бир деңгээлде сапаттык жана сандык ийгиликтүү даражага жетишилген маалда Ш. Бейшеналиев драматург катары өз чыгармаларын жаратты. Анын алдында эми драматургиянын ачык-айкын сабагы, эстетикалык маани-мадызы, кыргыз драматургдарынын топтолгон көркөм тажрыйбасы бар болуучу. Ошол себептүү өзүн прозаик катары кыргыз окурмандарына таанытып калган Ш.Бейшеналиев үчүн драма жанрына кадам таштоосу бир жагынан алганда татаалдык деле жоктой саналышы ыктымал эле. Бирок экинчи жагынан алганда, драма жанрынын спецификалуу мыйзамдарын өздөштүрүүдө үйрөнчүктүк кадамдарды да басып өтүү зарылдыгы тургандыгын эч ким жокко чыгара албас. Мындай үйрөнчүктүк жолду баштан өткөрүү Ш.Бейшеналиев үчүн одой-олтод болду деш натуюра. Ошого карабастан Ш.Бейшеналиев үчүн маанилүү бир жагдайды эскере кетүү од. Ал — кыргыз

драматургиясынын ошол мезгилдеги жетишкендиги. Ага таянуу менен Ш.Бейшеналиев алгачкы драматургтук «дебкпунда» эле адамдын ички дүйнө-сүнүн татаал кыймылдарына, толгонуулары менен ой жүгүртүүлөрүнө, пенделик жеке кызыкчылыктары менен жачпынын ортосундагы кагылыштарына, изденүү менен адашууларына назарын бурду. Бир сөз менен айтканда Ш.Бейшеналиев буга чейинки кыргыз драматургиясында топтолгон психологиялык драманын мүмкүнчүлүктөрүн чыгармачыл пайдаланууга ашыкты.

Ш. Бейшеналиевдин алгачкы драмалык дебюту — «Уядан учкан-дар» аттуу пьесаеы. Анын драмалык мурасында он чакты пьеса бар. «Дос», «Бойдоктор», «Тоо койнундагы гүл», «Мейман», «Кайра жа-шарган өмүр», «Уста жана шакирттер». Автордун пьесалары тема-тикасы жана көркөмдүк даремети боюнча алганда ар түрдүү. Ошондой эле булардын бардыгы сахна үчүн жазылгандыгына карабастан театрда коюлган дей албайбыз. Алардын айрымдары, мисалы, «Уядан учкандар», «Кычан», «Дос», «Бойдоктор» сыяктуулары көрүүчүлөргө ээ болсо, бир катарлары окурмандарга гана тааныш бойдон кала берүүдө. Мунун өзүнүн объективдүү да, субъективдүү да себептери кыйла. Калемгердин драмалык чыгармаларына анын прозаларына Караганда сын пикирлер өтө аз.

Ш.Бейшеналиевдин драмалык чыгармалары кыйла болгондугуна карабастан кыргыз драматургиясын изилдегендер тарабынан кара-манча кепке алынбаган. А.Абдыразаковдун «Азыркы кыргыз совет драматургиясындагы жанрдык-стилдик изденүүлөр (1960—70-жылдар)» (1983), С. Байгазиевдин «Азыркы кыргыз драматургиясындагы көркөм конфликт жана каармандын нравалык изденүүлөр! (1960—70-жылдар)» (1984), В.Акматованын «Кыргыз комедиясы: жанрдын эволюциясы» (2001), М.Садыровдун «Кыргыз драматургиясында тарыхый жанрдын калыптанышы, өнүгүшү» (2002), сыяктуу кандидаттык диссертациялардын арасынан Ш.Бейшеналиевдин драмалык чыгар-маларын талдоону мындай коёлу, ысымы жалпы тизмекте да керсе-түлбойт. Себеп, анын драмалык чыгармалары көркөмдүк, идеялык жактан өксүктүү болгонунда эмес, башкы маселе адабий сын аны прозаик катары гана таанып, прозаларына көңүл буруп, драмалары кеңүлдөн сырт калып келген.

Ш.Бейшеналиевдин драмалык чыгармаларынын сюжеттик сызык-тарын жана образдар системасынын чечилиш өзгөчөлүгүн талдаган-да биринчи иретте мында башкаларда учурабаган өзүнчөлүк бар экен-диги баамга урунат. *Ал — коомдук, ондүрүштүк татаал маселелер-ди адам мүнөздөрүнүн жөнөкөй эмес кырлары менен*

тутумдаш-тырып келип, ички биримдигин көркөм тузууга жетишүүсү. Бул эмнени көрсөтөт деген суроо туулат. А суроо риторикалык мааниде-ги суроодон эмес. Мында биринчиден, жазуучунун керкем концепциясынын палитрасы камтылып турат. Экинчиден, коомдук идеал-ды жеке инсандын идеалы менен параллелдикте коюп, алардын теп болуу точкаларын керкем ачуу максаты бар дегендикти туйгузат.

Ш.Бейшеналиевдин драмалык чыгармаларын шарттуу түрдө бир нече тематикага бөлүп кароого болот: өндүрүш темасы ("Тоо койнун-дагы гул", "Мейман"), тарыхый инсандар темасы ("Кычан", "Кайра жашарган өмүр"), нравалык-этикалык тема ("Дос", "Уста жана ша-кирттер", "Бойдоктор").

Ш.Бейшеналиевдин "Кайра жашарган өмүр" аттуу үч көшөгөлүү тарыхый драмасы Тоголок Молдо тууралуу кыргыз драматургиясын-да жазылган алымдуу чыгармалардын бирине кирет. Драмада акын-дын бетке айткан, адилетсиздикке каршы дайыма келишкис мамилеге ээ мүнөзүн таамай чагылдырган эпизоддор, сценалар жок эмес. Ошондой болсо да драмада Тоголок Молдонун социалдык табиятына айрыкча басым жасоо үстөмдүк кылып, драма өз максатына толук жетпей калган.

Кезегинде Ш.Бейшеналиевдин "Кычан", "Уядан учкандардан" да башка драмалары кыргыз театрларынын сахналарында коюлгандыгы маалым. Мисалы, "Бойдоктор" спектакли Кыргыз Мамлекеттик Ленин ордендүү Академиялык опера жана балет театрында коюлган. Спектаклдин окуясы бүгүнкү күндүн темасынан алынып, жаштар-дын турмушка карата нравалык мамилеси борбордук орунда турат, чечмелеп айтканда эски көз караштагы ата-энеси кызы Тотуну "ак-чалуу, волгалуу, үйлүү-жайлуу адамга берүү" аракетинде болот. Бирок бардык эле ата-энелердин позициясы жогоркудай эмес. Шириндин энеси Батма Суусардан айырмаланып кызынын тилегине танап-таш экендиги, энелик мээримин, кеп-кеңешин аябаган, боорукер эне катары сүрөттөлөт. Ошентип, автор чыгармасында "аталар-балдар" конфликтисин трафареттик маанайда бир жактуу чечмелебестен, ре-алдуу сүрөттөөгө жетишкендиги байкалат. Драмада сүйүшкөн жаш-тардын тилектери ишке ашып, окуя бактылуу финал менен аяк-тайт. Женит юмор, адамдардын кулк-мүнөзүндөгү бурулуштар күлкү чакырып, оперетта көрүүчүлөр тарабынан жылуу кабыл алынган.

Ушул жерде кыргыз драматургиясындагы оператта жанры тура-сында бир аз токтолуунун зарылчыгы турат. Оперетта жанры — кыргыз драматургиясынын жаңы бир салаасы катары кыргыз адабиятында 60— 70-жылдарда жаралган жанр. Опера, балет жана драма-нын элементтеринен синкреттешин курулган, музыканын коштоосу менен аткарылган оперетталар өзүнүн женилдиги жана эмоционал-дуулугу менен драмалык түрдүн башка жанрларьтнан кескин айырмаланып турат. Мына ушул опереттанын кыргыз драматургиясында жанр катары жашап кетишине негиз салгандардын бири да ушул Ш.Бейшеналиев болду десек жанылышпайбыз.

Ш.Бейшеналиевдин драматургдук көз карашында пьесанын көркөм таасирдик касиети каармандардын он, терс сапаттарын таамай көргөзүү менен эч качан чектелбейт. Ал каарманынын басып өткөн жолун берүү менен бирге турмуштук оош-кыйыштыктарга жеке өзүнүн кандай салымы бар экендигин чечмелейт. Анын драмаларын-да кээде схемалык чечилиш, кээде сюжеттик борпондук бар экенди-гине карабастан, бардык драмалык чыгармаларынын алымдуу жагы катарында мүнөз менен кырдаалдын, себеи менен шарттын ортосун-дагы ички катыштыктын бекем сакталарын даты бир ирет белгиле-гибиз келет.

Жазуучу-драматургдун "Дос" аттуу пьесасынын сюжети жого-руда айткандарга даты бир мисал. Бул пьесанын башкы каарманда-ры — жаш кездеринен бирге өсүшкөн эки дос Сапар менен Назар. Чыгарманын сюжеттик линиясында рухий айкөлдүк менен эгоизм-дин, терең адамгерчилик менен куру керсейгендиктин кагылыштары барабар өнүгөт.

Бул драмада ак менен каранын, адалдык менен арамдыктын күрөшү схематикалык контрасттыкта, бир беткей мүнөздөмөнүн ал-кагында чечилбейт. Жакшы менен жаманды алып жүрүүчүлөр саналган Сапар жана Назардын образдары бул сапаттарды констата-циялабастан, ездөрүнүн ой-пикирлери менен жашаган жандуу инди-видиумдар катары корүнүшөт. Кармандарын мына ушундай таризде сүрөттөө менен автор драмадагы башкы көрсөткүчтөн болгон мүнөздөр-дүн өнүгүүсүн ачууда бир жактуулуктан, бир беткейликтен жана бир маанилүүлүктөн четтеп, ички психологиялык татаалдыкты динами-калуу ачып берүүгө жетишкен.

"Дос" пьесасында коюлган мүнөздүн ийкемсиздиги, ичи тарлык менен көрө албастыктын тазалыкка, ак ниеттүүлүккө, адамгерчи-ликке карты күрөшү

жөнүндөгү идея калемгердин "Уста жана ша-кирттер" наамдуу пьесасында дагы терендетилип өнүктүрүлөт.

Ш.Бейшеналиевдин драматургдук материалдарына баам салган-да бир кызыктуу деталды байкоого болот. Ал — *интеллигенттердин чыгармачылык изденүүлөрү менен адамдык сапаттарынын айкалышын көркөм тузууга умтулуш*. Мындай умтулуш анын прозаиктик изденүүлөрүндө да жолугарын белгилегенбиз. Драматургдун окуяны сүрөттөөдө дагы бир өзүнчөлүгү ал демейкидей окуяны кульминациясына жеткиргени менен чечилишин демейкидей, баш-кача айтканда көрөрман күткөндөй, жакшынын салтанаты менен аяктатып, бир жактуу гана жыйынтык бүтүмүн чыгарып салбайт. Турмуштун жөнөкөй ошол эле учурда али чечилбеген маселеси ар-бын экендигине, ар кыл ситуацияларга, жыйынтыктарга, бурулуш-тарга бай экендигине ынандырып келип, окурмандын өз алдынча ой чечимине мүмкүндүк калтырат.

Адеп-ахлак маселеси 60—70-жылдарда кыргыз драматургиясында психологиялык планда жаныдан терендетип изилдөөгө алына баштаган. Бул учурда калемгерлер замандаштарынын руханий дүйнөсүнө үнүлүшүп, сырткы жыргалчылык менен ички байлыктын ортосундагы гармониянын же кайчылаштыктын туп мотивин көркөм түзүүгө өзгөчө көңүл бурушкан.

"Мейман" драмасында да Ш.Бейшеналиевдин башка пьесаларын-дай мүнөзүн өзгөрүүсүз күткөн, консерватор же өзүн принципалдуу коргоо үчүн умтулган, кожойгон каарман катышат. Ал — Азим жана Самактын досу, окумуштуу Бакир. Атайын мейман ден, ал үчүн арна-лып тигилген боз уйгө түнөмөк тургай, кирбей коюп, бул кылыгы үчүн аялы менен да таарынышып, союлган койду ысырапчылык катары санап, морализатордук кылууга киришет. Райкомдун секретарына арыз жазып, анда боз үй тиккен, кой сойдурган башкарманын кылыгын кошоматчылык сынары бааларын билдирип, чара корүүнү, мын-дайча айтканда, кызматынан кетирүү маселесин кабыргасынан коёт. Эгерде райкомдун секретари бул катка иштиктүү чара көрбөсө, жогорку инстанцияларга барарын билдирип, ото принципалдуу, коомдун кызыкчылыгын так сактаган, ал үчүн күрөшүүгө даяр каарман болуп сыпатталат. Албетте, булардын баары, биринчиден, коомдук үлгүдөгү адамдын тибин чагылдырууга багытталса, экинчиден, сюжеттин жүрүшүндө күлкү чыгаруу үчүн жасалган автор тарабынан болгон ара-кет. Бирок күлкүнүн күлкүдөн айырмасы, эң башкысы түрлөрү бар экендиги белгилуу. Жонокей кулку, бул учурда жасалма куудулдануу, купшундап

күлүү үчүн, кулку чыгаруу учун жасалган аракет. Турмуш-тагы бардык кулку чыгара турган окуя социалдык мааниге ээ кулкунун туруно кире бербейт. Дал ушул коз караштан алганда "Мейман" дра-масындагы Бакирдин кылык-жоругу идеалдуу көрүнгөнсүгөнү менен терең мазмундуу кулку бере турган көрүнүшкө кирбейт.

Ш.Бейшеналиевдин "өндүрүштүк конфликттерге" негизделген дра-масы катары "Тоо койнундагы гүл". Аталган пьесада сүрөттөлгөн атмосферадан улам окуя 50-жылдардын соцу 60-жылдардын башын-да болгондой сезим жаралат. Автор бул драмасында өзүнө таандык манерада эрки кучтуу, турмуштун ар кандай кырдаал кысымдарына туруштук бере алган адамдарды борбордук ролдорго коёт. Чыгарма-нын сюжети жөнөкөй эмес, анда бир канча катмардык тузулуш бар. Драманын өзгөчөлүгү катары өндүрүштүк кырсыкка байланыштуу соттолуп кетип, кайра келген адамдын (Саламат) тагдыры, ага тие-птеси бар адамдардын мамилелерин корсотуу керек. Саламаттын атасы Мергенбайдын тагдыры пьесада трагедиялуу тагдырлардын бири. Баласы капилет кырсыктан сотко кириптер болгондо, келини, кем-пири удаа квз жумуп, булардын үстүнө кошумча кирип турган уйун айыл активдеринин бири ээлеп алып, тирүүлөй кордукка салат. Бирок карыя озүнүн күйүтүн алдынкы планга коюп, жалпыга таарыныч күтпөйт, тескерисинче жалпынын бакыбатчылыгы, көпчүлүктүн ишинин ийгилиги ал үчүн табылбаган "дары" болот. Карыянын таг-дыры аркылуу автор канчалык кыйынчылыкка дуушар болбосун, ичтеги кайгысына мүнкүрөп тизе бүкпөстөн, алдыга тике караган, башын бийик көтөрүп, тынчтыкты, ынтымакты тилеген кайраттуу, жан дүйнөсү таза, руху бийик адамдын образын, кыргыз карыясы-нын типтүү өкүлүн түзө алган.

Шүкүрбек Бейшеналиевдин чыгармачылыгында талдоо корсот-көндөй, драмалык чыгармалар деле кыйла. Аларда калемгер өз мез-гилинин актуалдуу саналган проблемаларын драмалык формада берүүгө аракеттенген. Биринчи кезекте драматург катары Ш.Бейшеналиев адам тиричилигине, инсандын коом, мезгил менен байланы-шына маани берип, алмуस्ताктан бери келаткан адеп-ахлак маселе-синин бүгүнкү күндүн адамдарынын жүрүм-турумунда алган ордуна, алардын тагдыр бурулуштарына тийгизген таасирине назарын када-ла салат. Бул маселелердин көркөм чагылышында автор тарабынан түркүн структуралык-композициялык стиль пайдаланылгандыгы ай-гине болду.

Албетте, Ш.Бейшеналиевдин драмалык чыгармаларындагы көркөмдүк-эстетикалык проблемалар кынтыксыз дешке болбос. Аларда анализ көрсөткөндөй, схематизм, сентенциялуулук, а тургай мез-гилдин утурумдук көрсөтмөлөрүнө элпек баш ийүүчүлүк менен табыл-ган сюжеттик линиялар, образдардын чечилиштери да жолугары чын-дык. Бирок ошондой кемчиликтерине карабастан Ш.Бейшеналиевдин драмаларында жалпы адамзаттык маанилүү маселелердин көркөм ди-намикасы адамкерчиликтен тыш, өзүмчүлдүк, кастык көрүнүштөр менен кагылышта берилип, окурмандын насиліндеги бийик түшүнүк-төргө, изденүүлөрүнө турмуштун татаал лабиринтинен жол табууга көмөкчүлүк ролду аткарууга жөндөмдүү экендигин тана албайбыз. Анын драмалык чыгармаларынын баалуулугу мына ушунд.

Корутунду бөлүмдө Ш.Бейшеналиевдин чыгармачылык изде-нүүлөрүн талдоо боюнча чыгарылган илимий тыянактар берилип, жазуучунун жекелигин жана жалпы менен биримдигин аныктаган белгилери айкындалат.

Ш.Бейшеналиевдин чыгармачылыгы көп кырдуу. Анын чыгармачылык мурасына анализ жүргүзүү изилдөөчүлүк эмгегибизде үч багытта гана ишке ашырылды. Биринчи - жазуучунун балдар ада-биятына кошкон чыгармачылык көркөм-эстетикалык салымы. Экинчи — кыргыз романистикасынын көркөм структуралык жактан жетилүүсүнө, өнүгүүсүнө кийирген жеке мүнөздөгү кошумчалары, из-денүү горизонтунун кеңейишине карата болгон таасири. Үчүнчү — кыргыз драматургиясынын жалпы процессинде драматург иретинде-ги жекелик орду.

Ш.Бейшеналиевдин чыгармачылыгыш ушул багытта кароо менен ага карата изилдөөлөрдүн алкагы ушуну менен жыйынтыкталып бүттү деш натуура. Себеби, жазуучунун журналисттик тариздеги публикациялары, адабиятчы иретиндеги макалалары өзүнчө изилдөөнү талап кыла турган зор көлөмдөгү адабий материал экендигине ынанууга туура келди.

Ш.Бейшеналиев чыгармачылыгынын алгачкы этабында социал-листтик реализм методу талап кылган алкакта жана идеологиялык багытта чыгармаларын жазган. Белгилей коюу керек, айрым жазуучуларыбыз сыяктуу сонку кездерде «мажбур болгонбуз» дегендей позицияда, жасалма позада Ш.Бейшеналиев эч качан турган жок жана антүүгө да далалаттанбады. Өзүнүн чыгармаларындагы айрым кемчиликтер үчүн өткөн тоталитардык коомду «күнөөгө» тартып, эми анын

«компенсациясын» алуу үчүн ар кандай «коз боёмочулук-ка» барууга, кайра ондоолор киргизүүгө диттенбеди.

— Ш.Бейшеналиевдин чыгармачылыгында балдар дүйнөсүн көркөм ачууда өзүнчөлүк бар. Жазуучунун чыгармачылыгында байкалган дагы бир өзгөчөлүк — сюжеттик окуяга негиз кылып алынган турмуштук фактыларга сынчыл кароо сапаты өнүмдүү колдонулгандыгы анык-талды («Кычан»). Чыгармачылыгына *сынчыл кароо сапаты*, бирин-чиден, турмуштук материалды ийине жеткире өздөштүрмөйүнчө аны көркөм формага айлантууга шашпагандык. Буга мисал, англиялык кичинекей кыз В.Смиттин отүнүчүнө болгон мамилеси.

Жазуучунун мурда жазгандарына кайрадан башка формада кай-рылуусу жазылган вариантка канааттанбагандыктан келип чыгат деп так кесе айтуу туура эместей. Бир эле темага башка жанрда кайрылуусу автор тарабынан ал темага болгон терен кызыгуусунун, жаңыча ойлорду, идеяны берүүгө умтулуусунун гана натыйжасы де-ген ойду бекемдейт. Мындан ал мурда жазгандарын жөнү жок эле ондоону ылайыксыз көргөндүгү, андан көрөкчө башка жанрда, формада айтчу оюн, идеясын, образын толуктоону артык санагандыгын далилдейт («Кычан», «Кайра жашарган өмүр»).

Жазуучунун чыгармачылыгында тарыхый-автобиографиялык чыгармалар маанилүү орундардын биринде. Анын "Болот калем", "Даңка жараша жүк", "Тайлак баатыр" сындуу романдары жана даректүү баяны тарыхый инсандардын өрнөктүү өмүр жолдорун керкөм түзөт.

—Жазуучунун корком ойлоосунун өзгөчөлүгү катары турмушта учураган жакшы, жаман сапаттардын элдешкис күрөшүн көрсөтүүдө реалисттик стилди бек туткандыгы.

—Гуманисттик идея, гуманиеттик пафос анын чыгармаларынын бардык формаларында кызыл жип сынары өтүп, сюжеттик өзөктүн таасирдүүлүгүнө оболго берет. Автордук антипатия же симпатия каармандарынын таптык, ж. б. сапаттарына жараша айрым калемгер-лердикиндей өзүмдүк оюн окурманга ачыктан таңууланбагандыгы Ш.Бейшеналиевдин чыгармачылык өзүнчөлүгүн түзгөн көрүнүш болуп саналат.

Арийне, жазуучунун түркүн формадагы чыгармаларын адабий анализден өткөзүүдө башка кыргыз жазуучуларынын адабий үлгү-лөрүндө деле учураган образдык, темалык, идеялык жакындыктар бар экендиги байкалды. Бул — табигый көрүнүш. Себеби, ага бирин-чиден мезгил, шарттын жана коомдун

талаптарынын жалпылыгы "күнөөлүү". Экинчиден, кыргыз жазуучуларынын керкем ойлоосунун улуттук, социалдык, саясий негиздеги типтештик жактарынан келип пайда болгондугу менен түшүндүрүлөт.

Адамкерчиликтин ар дайым кеенербес үлгүсүн сактоо чакырыгын Шүкүрбек Бейшеналиевдин драмалык чыгармаларынын образдар системасы аркылуу да дамамат жар салынып келген.

Анын достук, кадырлаштык мамилелери орчундуу сюжеттик өнүгүштү ээлеген драмалык чыгармалар катары «Дос», «Бойдоктор», «Устат жана шакирттер», «Мейман» сындууларын эске алуу керек. «Кычан», «Кайра жашарган өмүр», «Байымбет» пьесалары кыргыз драматургиясында тарыхый-автобиографиялык жанрдын алгалашына маанилүү салым киргизген чыгармалардан болуу кала береринде шек жок.

Диссертациянын негизги мазмуну автордун төмөнкү эмгектеринде

чагылдырылган:

1. Шүкүрбек Бейшеналиевдин чыгармачылыгы. Монография. — Б.: Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, 2010. — 116 б.
2. Кычан повести Ш.Бейшеналиевдин чыгармачылыгында // Известия вузов. — Б., 2005. — № 1. — 104—108-беттер.
3. Мезгил талабын эрте туйган жазуучу // Известия вузов. — Б., 2005. - № 1. - 149-153-беттер.
4. Ш.Бейшеналиевдин роман жанрындагы изденүүлөрү // Известия Кыргызской академии образования. — Б., 2005. — № 2. — 127-136-беттер.
5. Ш.Бейшеналиевдин романчылык онорканасына кайрылганда // Кыргыз Билим берүү академиясынын кабарлары. — Б., 2005. — № 2. — 147—155-беттер.
6. Кыргыз жазуучусу дүйнөлүк адабий аренада // Эл агартуу. -Б., 2005. -№5-6. - 49-53-беттер.
7. Бейшеналиев Шүкүрбек / Китепте: Кыргызстан: Улуттук энциклопедия. 2-том. — Б.: Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, 2007. - 148-149-беттер.
8. Ш. Бейшеналиевдин кыргыз драматургиясына калтырган мурасы // Социальные и гуманитарные науки. — Б., 2009. — № 3—4. — 213-217-беттер.
9. Ш. Бейшеналиевдин кыргыз драматургиясындагы орду // Известия вузов. — Б., 2009. — № 5. — 259—262-беттер.

Андашев Дилдебектин 10.01.01 — кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алуу үчүн жазылган «Шүкүрбек Бейшеналиевдин чыгармачылык эволюциясы» аттуу диссертациялык ишинин

РЕЗЮМЕСИ

Изилдөөчүлүк иште жазуучунун балдар адабиятын өнүктүрүүдөгү жеке чыгармачылык салымы, романдык ойлоосунун даражасы, анын драматургдук өзүнчөлүгү биринчи ирет кенири талдоого алынууда. Ш.Бейшеналиевдин калемгердик концепциясын, адабий процесстин тизмегиндеги ээлеген ордун, деги эле чыгармачылык өнүгүш жолун-дагы ийгилиги жана кемчилдигинин адабий өнүгүштүн контекстин-деги чыгармачылык эволюциясына илимий иликтөө жүргүзүлдү.

Иштин биринчи главасы "Ш. Бейшеналиевдин чыгармачылыгында балдар темасынын иштелиш динамикасы" деп аталып, мында жазуучунун кыргыз балдар адабиятына келиши менен анын көркөм-идеялык, таанытуучулук баалуулугун арттыруу боюнча жасаган чыгармачылык тажрыйбасы кепке тартылып, жазуучунун ийгилик-тери менен бирге кемчиликтери да талданды.

Экинчи главада ("Ш.Бейшеналиевдин роман жанрындагы изде-нүүлөрү") жазуучунун роман жанрындагы чеберчилик маселелери, улуттук романистиканын көркөм формалык яшна мазмундук жактан жаныланышына жана өнүгүшүнө кошкон салымдары "Таалай жолу", "Данкка жараша жүк", "Урпактар үнү", "Болот калем" жана "Жараланбаган жаралуулар" романдарынын мисалында изилденди.

Үчүнчү глава "Ш.Бейшеналиевдин драматургдук өзгөчөлүгү" деп аталып, анда калемгердин драматург катары идеялык-көркөмдүк та-былгалары, драмаларда козголгон проблемалар, аларды драматургия жанрынын талабына ылайык көркөм интерпретациялоодогу автордун ийгилик, кемчиликтери адабий анализге алынды.

РЕЗЮМЕ

диссертационной работы Дилдебек Андашева на соискание ученой степени кандидата филологических наук на тему «Творческая эволюция Шукурбека Бейшеналиева» по специальности 10.01.01 — кыргызская литература

В исследовании впервые широко анализируется драматургическая особенность, степень романического мышления и личный вклад в развитие детской литературы известного писателя Кыргызстана. Было проведено глубокое научное исследование творческой эволюции Ш. Бейшеналиева, занимаемого им места в литературном процессе писательского творчества в контексте общего литературного развития, успехи и недостатки его деятельности.

В первой главе исследования озаглавленной как «Динамика разработки детской темы в творчестве Ш. Бейшеналиева», рассматривается ценный творческий опыт писателя, с приходом которого кыргызская детская литература обогатилась художественно-идейными, познавательными ценностями.

Вторая глава («Поиски Ш. Бейшеналиева в жанре романа») посвящена исследованию проблемам мастерства писателя в жанре романа, изучению его вклада в национальную романистику в свете обновления художественной формы и содержания, а также ее развития на примере таких его романов, как «Дорога счастья», «Испытание славой», «Голос наследников», «Стальное перо» и другие.

Третья глава называется «Драматургическая особенность Ш. Бейшеналиева», в ней подвергнуты литературному анализу идейно-художественные находки писателя как драматурга, успехи и недостатки автора в художественной интерпретации проблем, затронутые в его драмах, в соответствии с требованиями жанра драматургии.

RESUME

on dissertation work of Dildebek Andashev on theme "Creative evolution of Shukurbek Beishenaliev" for receiving academic degree of a Candidate of Philological Sciences on specialty 10.01.01 — Kyrgyz Literature

For the first time it is widely analyzed dramaturgic peculiarity, degree of romantic thinking and personal contribution to development of children literature by this well-known writer of Kyrgyzstan. It is made up a deep scientific research of creative evolution of Sh. Beishenaliev, the place occupied by him in literary process of writer creative work in the context of general literary development, success and shortage of his activity.

In first chapter of the research entitled as "Dynamics of working out children theme in the creative work of Sh. Beishenaliev" — a valuable creative experience of the writer is examined, the fact that Kyrgyz children literature is got rich with artistic- ideological, cognitive valuable owing to the writer.

Second chapter ("Search of Sh. Beishenalieva in novel genre") is devoted to research of problems of writer's mastery in novel genre and to learning of his contribution to national romance in the light of renewal of artistic forms and content, and its development by the example of such romances as "Way of happiness", "Fame's trial", "Heirs' voice", "Steel feather" and others.

Third chapter is called as "Dramaturgic peculiarity of Sh. Beishenaliev", where all ideological- artistic discoveries of the writer are analyzed, in particular discovery of the writer as dramatist, success and shortage of the author's artistic interpretation of the problem touched upon his dramas in accordance with requirements of dramatic ar^ genre.